

Mértékadó

Kultúra • Tv- és rádióműsor

2022. május 2–8.

Az esztergomi bazilika
kupolájában és keresztjénél

Meskó Zsolt A tizenötödik című musicalről

Hieronymus Bosch rejtélyes világa

Ég és föld között

Az esztergomi bazilika kupolájában és keresztjénél

A Nagyboldogasszony- és Szent Adalbert-főszékesegyház alapkövetételének 200. évfordulója április 23-án volt. A Magyar Sion templomának többtémű, hatalmas felújítása 2019 második felében kezdődött. A liturgia és a turisztikai látogatók zavartalanága érdekében a Layher cég egy úgynevezett lebegő állványzatot fejlesztett ki a főkupola felújításához, aminek csodájára járnak a szakmabeliek és az érdeklődők.

Hogy munkaidőn kívül is látogatható legyen a kupola belsejében található unikális, huszonhat méter áthidaló magyar mérnöki innováció, a bazilika turisztikai felelősei és a kivitelező Belvárosi Építő Kft. létrehozta az *Ég és föld között* elnevezésű kétórás programot. Ennek keretében hétfévente három turnusban tizenöt

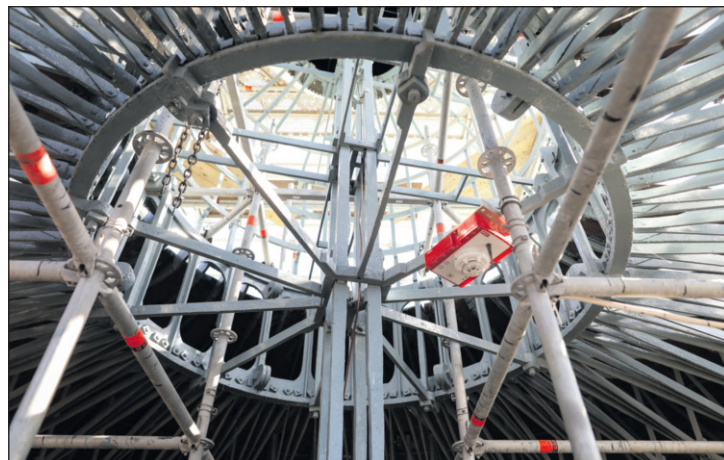
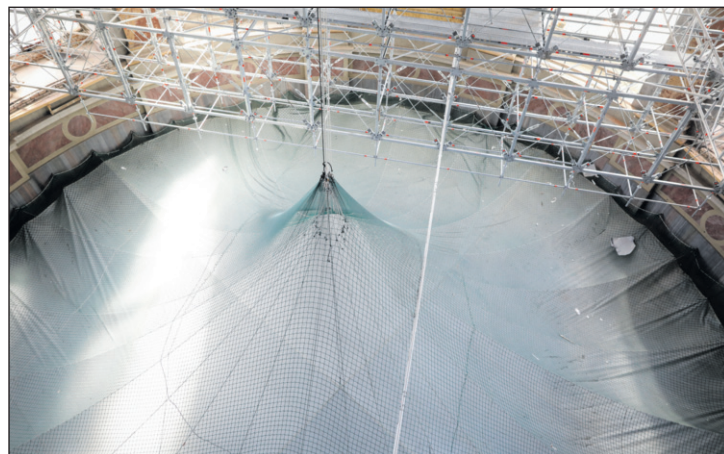
fő látogathatja a kőboltozatos kupolát, valamint a külső héjazatot, sőt a bátrabbak a kereszthez is felmehetnek április végéig, hogy a soha onnan nem látott dunai panorámában gyönyörködhessenek. A különleges túrára az esztergomi bazilika honlapján keresztül lehet jelentkezni. A kevésbé merészek a Be Massive Horizon Youtube-sorozatán keresztül élvezhetik a felejthetetlen látványt a Dubcutic DJ Set zenés összeállításával.

Húsvét előtt a Magyar Kurír munkatársai közül négyünket végigvezetett a túraútvonalon Török Csaba plébániai kormányzó és Németh Tamás, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye főépítésze. Így még éppen kimehettünk a kereszt mellé is a szédítő magasságba. Látogatásunk alatt szélcsend volt és jó idő, nem kellett tartani attól, hogy nem működik majd a harmincnégy méter magasan induló második lift, amelyet negyvenöt km/órás szélsébség esetén leállítanak.

A látogatás előtt munkavédelmi oktatáson vettünk részt egy, az építési területen felállított konténerben. Horváth Tamás, a kivitelezést végző Belvárosi Építő Kft. fő-építésvezetője levetítette nekünk a munkavédelmi oktatóanyagot, melyet az építészek a humort sem nélkülözve állítottak össze. „Ne legyünk olyanok, mint Sanyi!” – hallhattuk többször a figyelmeztetést. „Sanyi”, azaz Iván Szabolcs, a BME Építőmérnöki Karának gyakoronoka a filmben többek között fogdossa az aranyozást és a stukkókat; kihajol a liftből, így könnyen beütheti a fejét a párkányzatba; nem visel munkavédelmi sisakot. Rádásul még rá is gyújt a munkaterületen, és nemegyszer elkalandozik a csoporttól. Hangoskodik a kupola belsejében, ami természetesen lehallatszik a templomtérbe. Horváth Tamás, hogy kíváncsiságunkat csillapítsa, és a

helyszínen majd ne akarjuk megérinteni az aranyozást, körbeadott egy huszonhárom és fél karátos aranylapot.

Ezután egy animáció kíséretében ismertette a kupolabelső egyedülálló állványrendszerét is, melyet több állványzat kombinációjával hoztak létre. Csak akkor kellett egy rövid időre lezárni a templomteret, amikor egy évvel ezelőtt egy hattonnás állványkeretet építettek fel a négyzeti térben. Erre négy, egyenként százméteres láncot kötöttek, melyeket a kupola tamburjának ablakpárkányain lévő emelőtoronyokhoz rögzítettek. Elektromos

csőrlőkkel lassan emelték fel a szerkezetet a harmincnégy méteres magasságba, ahol az ablakok belső parapetjére kitalpalták. Itt két, huszonhat méteres fesztávolságú hídrendszer készült, melyek arra hivatottak, hogy a fölöttük tornyosuló állványzatot megtartsák. A két hídrendszert egymáshoz rögzítették egy keresztartó rendszerrel, majd megkezdték a térállványozást. Két munkaszintet alakítottak ki a hatalmas állványzatban: egy körüljárót és felül egy nagyobb területet. Ez utóbbiról még nem lehetett elérni a belső kupolaboltozat legfelső részét, ezért egy kiegészítő állványzatot is építettek, amelyet a záradékon keresztül lógattak le szinte egy megfordított esernyőként. Erre azért volt szükség, hogy egy további állványzat ne terhelje még jobban a szerkezetet.

Az esztergomi bazilika különleges kupolaállványzatára, mely kivételesen nem a földön áll, az egész szakma felkapta a fejét: a talpalási pontról épül fel a magasban lebegő rendszer, közel hetven méter magasságig.

Mielőtt nekivágtunk volna a függőleges utazásnak, láttuk, hogy az itt elhelyezett automatában nem csokit és italt lehet kapni, mint mindenütt máshol, hanem különféle eszközöket, például marhahasíték bőrkesztyűt és más munkavédelmi kesztyűket, szűrőbetéteket, maszkot, szerszámokat.

Már maga a liftes utazás is hatalmas élmény volt, hiszen egyetlen karcsú acéloszlopon közlekedik az ipari emelőszerkezet. A kupola belső terébe érve feltárult előttünk a megdöbbentő látvány: harmincnégy méter magasan voltunk, az ablakok parapetjének szintjén. A két hídszerkezet hat méter magas, a távolságok szédítőek. Az állványszerkezet alján úgy tűnt, mintha mélyen lent lenne a háromrétegű háló és a molinó, amire alulról a kupola belsejének látványát nyomtatták. Még jó, hogy nem a

padlózatot látni innen! Fokozottan figyelniünk kellett a nálunk lévő tárgyakra, például a telefonjainkra, hiszen ha leesnek, a hálón ugyan fennakadnak, de ipari alpinista segítségét kell kérni ahhoz, hogy visszakerüljenek hozzánk.

A magasban Németh Tamás főépítész elmondta, hogy elsőként magát a kupolát újítják fel, majd a tamburt, azaz a hengert az ablakokkal, s ezután a főpárkányt. Az állványzatot éppen ezért most felfelé építették, de a főpárkány miatt majd lefelé fogják. A most látható állványzat súlya nyolcvan tonna, ezt négy helyen támasztották le az ablakok parapetjébe. Ez a nyolcvan tonna az oda érkező terhelésnek csupán egy százalékát teszi ki, hiszen nyolcezer tonna nehezedik a falakra, vagyis százszor ennyi. Negyven tonna súlyt jelent csak a vörösréz, ami a kupolát borítja. A falak itt négy méter vastagok, de lent, az altemplomban tizenhét méteres is van. A szentély rajta ül a várhegy szikláján, mint ahogyan a kupola is.

Innen, a belső állványzatról látható az a dombormű, amely Lippert Józsefet, a stukkózás tervezőjét profilból ábrázolja. Az

építőmester ide „rejtette el”, de azért mégiscsak megörököltette magát.

A kupolában tizenkét cikkely van, ami két virágfüzér közötti területet jelent. A keskeny mobilállvány, melyről ezek jól megközelíthetők, háromszor-négyszer is körbefordul majd óramutatószerűen, hiszen minden munkafázisnak van száradási ideje. Az első körben végzik el a tisztítást, a másodikban a javításokat, s ezután következik a festés. Az örökségvédelem és a tanácsadó testület egy cikkelyen színpróbát végzett, és kiválasztotta a megfelelőket.

Innen, közelről jól lehetett látni, hogy az aranyozás eredetileg sem a díszítés teljes felületén volt. Ha letről tekintettünk fel,

összhatásában mégis úgy tűnt, mintha minden stukkó teljesen aranyozva lenne. A valóságban azonban sokat spóroltak az arannyal, csak azokat a felületeket borították vele, amelyek lentől is fényesnek tűnhetnek, a többi metálos okker színt kapott. Az aranyozandó felületet alapozóval kenik le, majd ráteszik a ragasztót, és arra helyezik fel az aranyporlapokat. Amikor az arany megköt, a lapot lehúzzák.

A Piacenti nevű olasz cég dolgozott a betlehemi Születés-bazilika és a milánói dóm restaurálásán is. Ők társultak egy magyar restaurátor céggel és a generálkivitelezővel. A munkaszinten van víz- és tűzjelző, de egy fűtő-hűtő légbefúvó rendszert is beüzemelték, hiszen plusz öt fok alatt nem lehet a falfelületeken munkálkodni. A restaurátorok így egész télen dolgozhattak.

A felső munkaszintre, hetvenkét méteres magasságba is felmáztunk a könnyű létrákon. Itt a kupola legfelső részének restaurálása már elkészült, az esernyőszerűen belátogatott állványzatot, amire egy kis létrán lehetett feljutni, elbontották. Középről csodálhattuk meg a kupola belső díszítését, de Török Csaba beszámolója alapján az is kiderült, hogy az nem volt mindig ilyen. Az 1856-ban, Scitovszky János prímás idejében készített klasszicista stílusú, eredeti díszítés már sehol nem látható, de a sérülések helyén előbukkant az égszínkéék színű festés a csillagokkal. A kupola alatt, a padlózat márványában látható egy kőberakásos intarzia, amelyen szintén csillagok vannak. Feltehetőleg ez a tükörképe lehetett a kupola eredeti díszítésének. Simor János prímás kérésére azonban 1885 és 1888 között a díszítést áttervezték, az egész templombelsőt átfazonírozták historizáló neoreneszánsz stílusúra. Voltak ugyan vakolatleválások, melyek a felújítást indokoltá tették, de az igazi ok inkább érzelmi volt: hogy ne legyen rideg a templombelső. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén az akkori legjobb minőségű munkának számított a bécsi cég esztergomi stukkózata, ami a kivitelezés igényességén is látszik. Mint Németh Tamás mondta, a stukkó virágfüzereit egyes helyeken húsz-harminc centiméterre is elállnak a faltól. A gipszfelület alatti részt nádköteggel töltötték ki, ami közel százötven év után is olyan jó állapotban volt, hogy egyáltalán nem kellett hozzányúlni.

A kupolát legutóbb akkor állványozták be teljesen, amikor ezt a historizáló átalakítást végezték. A második világháború idején

csak kármentés történt. 1945 júliusában, amikor befoltozták a kupolát, egyszerű megoldást választottak: egy lyukon leeresztett kötélen felhúzták a magasba a kőművest, aki, amennyire tudta, betömködte, kijavította a sérüléseket. A kupola zárógyűrűjében a legnagyobb szerkezeti hiány három és fél méteres volt, amit egy bombatalálat okozhatott. A boltozatban mégsem keletkeztek olyan repedések, amelyek veszélyesek lettek volna. Ez Páckh János építész dicséreti, aki annak idején a belső kőboltozatot tervezte.

Nyolcvan méter magasra vitt fel a második lift, hogy megtekintsük a kupola Hild József által készített külső héját, majd továbbjussunk a kereszthez. Török Csaba ismertette a kupola tervezési folyamatát. A kiállításon megtekinthető, 1822-ből származó maketten látszik, hogy Kühnel Pál egy klasszicista félgömbkupolát tervezett, ám Páckh megemelte a kupola magasságát, és tamburfalakat helyeztetett el, hatalmas ablakkal. Az építészhez egy éjszaka betörték, és megölték. Ezután a fiatal Hild József vette át a bazilika építésének vezetését. Nem akarta tovább terhelni a kő-

A fémszerkezet tetején alulról látható a kereszt felépítménye. A kereszt maga százhat-száznyolc méter magasban van. Majdnem nyolcméteres, és ehhez jön még a két és fél méter átmérőjű gömb, valamint a pártázat, ami a kupolát összefogja. A felépítmény így összesen mintegy tizenkét méter magas. A keresztzsárban találták meg az 1846-ban elhelyezett időkapszulát, és ugyanoda tették be októberben az újat is, melyet Nagyboldogasszony napján a bíboros főpásztor zárt le. A kereszt szabadon áll, ötven-hetven centiméteres mozgása van, hiszen ha stabil lenne, nagy szélben eltörne. Az uralkodó széljárás északnyugati, ráadásul szélkatlanban van az esztergomi Várhegy, melyen a templom áll. Előfordul az is, hogy a föld szintjén hatalmas a légmozgás, fent pedig alig fúj a szél, de természetesen inkább a fordítottja jellemző.

boltozatot, viszont a tervezettnél monumentálisabb látványt szeretett volna elérni. Ehhez egy olyan technológiát választott, amelyet Magyarországon addig még nem alkalmaztak: külső héjazatként egy belső és egy külső rétegből álló, fix elemekből összeszerelt hatalmas bordázatszerkezetet épített. A tervezés előtt Hild angliai mintákat és vasúti hidakat tanulmányozott. A mai Szlovákia területén öntött elemeket Bécsbe szállították, s ott a fémrendszert a talaj szintjén felépítették, hogy méréseket végezzenek rajta. Az engedélyezés után szétszerelték a szerkezetet, és a Dunán hajóztatták le Esztergomba. A kupola kereszt záróborítása 1845 augusztusában készült el, addigra befejezték a kupola külső héjazatát is.

A szerkezet ipari műemlék, kiemelten védendő. A mostani felújítás során helyben tisztították meg homokfúvásos technikával, és négyrétegű korrózióvédő festéssel látták el. A világháborúban keletkezett horpadásokat is kiegyengették, a repeszek által megolvastott elemeket megerősítették, majd a terhelhetőség érdekében a fémszerkezetre ráhúztak egy másik, attól elkülönülő rácsot, mely által az új rézlemez is stabilabb alátámasztást kapnak. Egy év múlva már nem lesz látható a régi, zöld rézlemezborítás. Az új lemezek először matt barnák, majd feketék lesznek, zöldes színüket huszonöt-harminc év múlva nyerik majd el.

A külső héj felújításához is körbeforgó állványzatot kellett építeni, hiszen a kupola felületének egyszerre legfeljebb egy-nyalcoda lehet csak nyitva, hogy a szél vagy a vihar ne kaphassa fél a hatalmas szerkezetet. A kőboltozat külsejét vízzáró réteggel vonták be, de kürtöket hagytak, hogy szellőzzön, és ereszcatornát is építettek.

Kimásztunk a kupolára is, ahol pár méter erejéig a régi rézlapokot lépkedtünk, majd a négyszintes állványon felmerészkedtünk a kereszt csúcsához. A kereszt pártázatának még nem volt fenn a rézborítása, elől viszont éppen frissen volt aranyozva a gömb és a kereszt. Jól

láthattuk az egymást átfedő aranylapokat, amelyekből a felesleget el-elkapták a szél. A lakkozás után, április végén lebontják ezt a négyszintes állványzatot. Az utolsó pillanatokban mehettünk fel tehát a kereszthez, és föld közé.

Vámosy Erzsébet
Fotó: Merényi Zita

Bohémből lett vértanú

Meskó Zsolt *A tizenötödik* című musicalről

A tavalyi évben a Madách Színház harmadik alkalommal hirdette meg pályázatát új magyar musical megalkotására. A szakmai zsűri ötvenkét pályamű közül választotta ki a győztest, Derzsi György és Meskó Zsolt *A tizenötödik* című művét, amely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc korát idézi meg. A bemutató április 22-én volt a Madách Színházban, a darabot Szirtes Tamás rendezte. Meskó Zsolt író-rendezővel, a zenés dráma szövegírójával beszélgettünk.

– Művének főhőse a nyelvújító költő, Kazinczy Ferenc és felesége, Török Sophie nyolc gyermeke közül a legfiatalabb, Kazinczy Lajos, aki 1849-ben vértanúhalált halt, ám szemben az aradi tizenhármakkal, az ő áldozatát szinte teljesen törölték a történelmi emlékezet. Hogyan ismerkedett meg az életével?

– Édesapámat rendkívüli módon érdekelte az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc. Tizenhárom éves voltam, amikor a könyvespolcát böngészve a kezembe akadt egy frissen megjelent könyv, Pásztor Emil *A tizenötödik aradi vértanú* című kötete. Fölkeltette a figyelmemet a cím, hiszen sokakkal együtt én is csak tizenhárom vértanúról tudtam. A könyvből aztán kiderült, hogy Aradon már 1849. augusztus 22-én kivégezték Ormai Norbert ezredest. Őt még annyira sem ismerjük, mint Kazinczyt. Az október 25-én kivégzett Kazinczy Lajos volt a tizenötödik, de számontartjuk az aradi várbörtönben megőrült és 1850. február 8-án ott elhunyt Lenkey Jánost is. Szintén Aradon, ugyancsak 1850-ben végezték ki Ludwig Hauk osztrák származású alezredest, ő a tizenhetedik.

– Mi volt az, ami különösen megragadta Kazinczy Lajos személyiségében?

– Ő állt hozzám korban a legközelebb, huszonnyolc évesen csatlakozott a magyar forradalomhoz, huszonkilenc évesen pedig mártírhalált halt. Kamaszként úgy képzeltem el a hősokeket, hogy rendíthetetlenül mennek előre, mint 1916-ban a Putyilovgyárban a sztrájkoló munkások. Ez volt számomra a klasszikus hőskép. Kazinczy Lajos elszegényedett, bohém fiatalember volt, aki lelkében az apja terhes örökségét hordozva bekerült egy osztrák katonaiskolába. Már ez is furcsa egy Kazinczy fiú esetében, de mivel a családja nehéz anyagi körülmények közé került, támogatói csak így tudták megoldani a taníttatását. Bátkirály

hogyan lesz a világban önmagát kereső, a híres apa árnyékával küszködő ifjúból végül a halált is vállaló vértanú.

– A közelmúltban az egyik barátom azt mondta: Zsolt, rájöttem, hogy Kazinczy te vagy! Egy író természetesen a művének főhősebe, de még a mellékszereplőkbe is beleírja önmagát. Alapvető probléma mindannyiunk életében, hogy miként lépünk ki az apa árnyékából. Az én édesapám is nagyon tekintélyes ember, így ez nekem is nehéz volt. Kazinczy Lajos alig múlt tízéves, amikor meghalt az édesapja. Édesanyjától többször hallotta: légy méltó az apádhoz! Ez biztatás, de óriási teher is egy gyermek számára. Hogyan tud eljutni odáig, hogy valóban méltó legyen az apa emlékéhez? Nagyon érdekesek itt az apa és fia közötti párhuzamok, hiszen Kazinczy Ferencet is halálra ítélték, csak öt hét év után kiengedték a börtönből. Kazinczy Lajost is halálra ítélik, ám őt ki is végzik. Úgy válik méltóvá az apjához, hogy szinte az ő sorsát is beteljesíti. Persze nem biztos, hogy

lesz belőle, aki minden lányba szerelmes, nem találja önmagát, adósságai miatt eladja a tiszti rangját, otthagyja a katonaságot. Aztán jön 1848, belép a Magyar Honvédségbe, és akkor egyszer csak kitűnik, hogy ösztönös katonaszemély. Ő alapítja meg a Magyar Honvédségen belül az utászszágot, egyre följebb jut a ranglétrán. A szárazföldön harcoló magyar honvédcsoportok közül az övé teszi le utoljára a fegyvert augusztus 25-én, a világségi fegyverletétel után.

– A darab szerint a perében először védekezik.

– Igen, ez a valóságban is így volt, ami nagyon érdekes. Egy 48-as hős hozzáállását úgy képzeljük el: ha meg kell halnom, meghalok! De nem, Kazinczy Lajos kezdetben védekezik, élni akar. Ez nagyon megragadott engem, új arcát láttam meg a történelmi hősokeknél. Évtizedekig hordoztam magamban mindezt, míg aztán öt-hat évvel ezelőtt megint annyira felerősödött bennem Kazinczy története, hogy elkezdtem írni a darabot.

– A művet olvasva úgy éreztem, hogy Kazinczy személyiségét fejlődésében ábrázolja. Az idősíkok váltakozásával bemutatja,

szerelesség, ha az apánk sorsát visszük tovább. Lajos életében az is különleges, ahogyan sokféle gyötrődés, keresgélés után megtalálta a maga útját. Az élete valóban személyiségfejlődés, amit igyekeztem kibontani a darabban: Gyermekként félárva, elszegényedett fiú a súlyos apai teherrel a vállán, ifjúként pedig bohém bátkirály, aki igyekszik megtalálni önmagát. Az 1848-as forradalom azonosulási pont volt számára, ami segítette őt ebben, csakúgy, mint sok kortársát. Ha megnézzük a Magyar Honvédség tisztikarának vezetését, ott látjuk, a harmincéves Görgey Artúrt, aki korábban vegyész-mérnöknek tanult, s végül ő lett a honvédsereg fővezére. Klapka György is huszonkilenc éves, kilépett tisztt; a szabadságharcban ő is megmutatta, hogy katonai lángész. Ezeknek a szunnyadó katonai zseniknek a szabadság lángja lobbantotta fel a hazaszeretetét. Így váltak hősokekké.

– Az előbb már érintettük, hogy Kazinczy Lajos kilépett a császári seregből. Annyira szegény volt, hogy el kellett adnia a tiszti rangját, csak így juthatott pénzhez. A darab egyik jelenetében Lajos lázadásnak minősíti a forradalmat, de aztán felvetődik benne a gondolat: lehet, hogy a haza most őt is hívja, várja.

– Minden császári katona megijedt a forradalomtól, hiszen arra tanították őket, hogy a forradalom az valami szörnyűséges dolog. A többségük kezdetben úgy állt ehhez, hogy nem komoly az ügy, a császári sereg majd gyorsan rendet teremt. Kazinczyt és másokat is az ragadta meg, hogy látták, itt nem háromnapos csodáról van szó, hanem arról, hogy most tényleg elindul a nemzet a felemelkedés útján. Ha pedig ez történik, akkor felmerül a kérdés: lehet, hogy ez az én utam? Abban az emelkedett forradalmi hangulatban nagy dilemma volt mindnyájuk számára, hogy volt katonatisztként beszálljanak-e a küzdelembe vagy sem, vajon van-e nekik itt feladatuk, szerepük. Végül valamennyiüket elragadja a hév, és nemcsak magukat találják meg, hanem a hazájukat is. Korábban ugyanis sokak számára nem volt egyértelmű, mi az, hogy haza. Magyarországon ekkoriban meghatározó a német nyelv; Ka-

lány jómódú családból származott, Kazinczy szegény tisztként tisztában volt azzal, reménytelen, hogy összeházasodjanak. Nem tudjuk pontosan beazonosítani a hölgyet, csak a keresztnévét ismerjük. Tudomásunk van arról is, hogy a lelkész, aki utoljára járt Kazinczynál a börtönben, feljegyezte: egy nő meg akarta látogatni, de nem engedték be az aradi várba. Felmerül a kérdés: ki lehetett ez a hölgy? Lajos édesanyja akkor már nem élt. Ha a testvérei jöttek volna, őket biztosan beengedik, mert a feleségek, rokonok látogathatták a hozzátartozóikat. Ebből a két valóságmorzsából építettem fel a szerelmi szálát: van tehát egy nő, akivel nem lehetnek egymáséi, s akivel még az utolsó pillanatban is látni akarják egymást. Illetve van egy harmadik történelmi tény is: az egyik magyar tiszt vallomásaiban azt mondta, Kazinczy zavart okozott a táborban azzal, hogy az egyik tisztársa feleségének udvarolt. Mivel tud-

te az anyagot, azt mondta, valóban volt egy ilyen nevű őrnagy Kazinczy táborában. Leesett az állam...

– *Érdekes számomra az olasz és a magyar forradalmárokat is halálra ítélő Haynau tábornoszernagy alakja, aki többször is hangoztatja: a legcsekélyebb harag sincs benne a kivégzettek iránt, tettét az indokolja, hogy el kell rettenteni a jövő nemzedékét a hasonló lázadástoktól. Heinrich Mann IV. Henrik című regényéből az anyakirályné, Medici Katalin jut eszembe, aki a Szent Bertalan-éji vérengzésért is felelős. Emberek ezreit gyilkoltatta le abban a meggyőződésben, hogy Isten parancsát teljesíti a béke és a nyugalom helyreállítása érdekében, ezért aztán nem volt benne semmi lelkiismeret-furdalás.*

– Mi úgy képzeljük el Haynaut és a császári hatalom képviselőit, mint gonoszokat,

A tizenötödik című musical próbáján

zinczy Ferenc és a reformkori mozgalmak munkássága indítja el a magyar nyelvújítást, keresi a helyét a magyar identitás. Mindez 1848-ban teljesedik ki, és ez lesz később a viszonyítási pont: nem engedünk a negyvennyolcból! Ma is, amikor hazafiságról, hazaszeretetről beszélünk, 1848. március 15-e van a szemünk előtt, az ország csúcsteljesítménye, az az időszak, amikor a nemzet rátalált önmagára.

– *Mennyire valós a darabban a szerelmi szál? Egyfajta párhuzam fedezhető fel Kazinczy Lajos és Zsófia, illetve Csokonai Vitéz Mihály és szerelme, Vajda Júlia története között. Mindkettő beteljesületlen szerelem. Talán nem véletlen, hogy a musicalben részletek hangzanak el Csokonai A reményhez című verséből.*

– A szerelmi szál történelmi morzsákból építkezik. Tudjuk, hogy Kazinczy Lajos szenvedélyes szerelemmel szeretett egy lányt, adósságokba verte magát érte. A

juk, hogy Kazinczy szerelmét a szülei hozzáadták egy gazdag emberhez, ebből már adódott számomra: ez a személy egy katonatiszt volt, Kazinczy táborába helyezték, s ő itt találkozott a szerelmével, Zsófiával. Érdekes, hogy képzeletbeli nevet adtam Zsófia férjének, Zsolnaynak neveztem el. Később, amikor a történész szakértő átnéz-

akiknek az a fő életelvük, hogy a magyarokat elpusztítsák. De nem, nincs bennük ilyen érzés. A *Himnuszban* az szerepel: „Isten, áldd meg a magyart.” Haynau pedig azt mondja a darabban: „Isten minket áld meg, nem a magyart.” És persze a császárt. Az ő hite, valósága ez, és meggyőződése, aki lázad a császárság ellen, azt el kell pusztítani. Az ő szemében a császári hatalom szent, azt szolgálta egész életében, számára felfoghatatlan, hogy valaki szembe szegül ezzel. Miért lennének jók ezek a lázadó magyarok? Mi azt mondjuk, elnyomnak bennünket, lélegzetet sem tudunk venni, ők azt mondják, ez természetes, így működik egy birodalom. A darabban többször ütköztetem ezeket az igazságokat. Nemcsak a 48-as hősköket, hanem Haynaut és a hadbírókon, belső monológjaikon keresztül a császári hatalom által hir-

detett igazságot is. Ezzel megpróbálom életszerűbbé tenni a történetet. Értékrendek állnak egymással szemben, ez végigvonul a világtörténelmen. Ha valaki azt mondja, hogy csak az én igazságom érvényes, az figyelmen kívül hagyja az isteni igazságot, még akkor is, ha arra hivatkozik. Figyelmen kívül hagyja azt, hogy legyen meg az Isten akarata. A zsarnok mindig azt hirdeti: legyen meg az én akaratom. A másik oldalon pedig azt mondják: rakjuk össze a különböző részigazságokat, és keressük meg ezek alapján Isten akaratát. Minden ilyen harc Isten és a sátán küzdelme.

– *A darab csúcspontja számomra az, amikor Haynau felajánlja Kazinczynak: ismerje el, hogy bűnös, és akkor kegyelmet kap, példaként állítják a jövő nemzedéke elé, mint aki belátta a császári hatalom elleni lázadás vétkét és értelmetlenségét. Kazinczy azonban nemet mond erre, vállalja a tettét. Úgy fogalmaz: „Ami önöknek bűn, az nekem haza. Ami önöknek lázadás, az az Isten szava.”*

– A darabbeli találkozás fiktív, de maga a szituáció – lásd be a bűnösséged, vétkezéssel azzal, hogy a szabadságért harcoltál, s ha ezt beismered, életben maradatsz – végigvonul az egész magyar történelmen, ott van a Rákóczi-szabadságharcban, 1848-ban, 1956-ban. Olyan ez, mint amikor azt mondják a keresztény mártíroknak, hogy tagadják meg Istent, és akkor élhetnek tovább. Ám ők nem hajlandók erre. Kazinczy és a többi aradi vértanú is ugyanebben a helyzetben van. Nem tagadják meg a szabadságba, az Istenükbe vetett hitüket, s nem mondják azt: rendben van, Haynau, bocsánatot kérek a császártól, csak hadd legyenek szabad, hadd éljek tovább. A hitük megtapasztalásával járó élet nem kell nekik.

Kazinczy Lajos nevét ma szinte senki nem ismeri, és iskolai felmérések bizonyítják, hogy többnyire a tizenhárom aradi vértanú nevét sem. Pedig azért is érdemes lenne megismernünk őket, mert a sorsuk azt példázza, hogy a hitért mindenkinek meg kell dolgoznia. Kazinczy életútja is azt bizonyítja: a sorsunk választásokkal teli, s ahhoz, hogy megtaláljuk a hitünket, önmagunkat, a közösségünkért végzett szolgálatunkat, végül pedig eljussunk Istenhez, nagyon sokat kell tennünk, ez komoly munka. Amikor pedig megtaláltuk mindezt, de mások el akarnak téríteni bennünket ettől, akkor ki kell állnunk a hitünkért. Olyan ez a tizenhárom vagy tizenöt vértanú, mint a Bibliában a tizenkét apostol, akik különböző helyekről jöttek, de mindannyian hitet tettek egy közös ügy mellett. 1849-ben ez a magyar szabadság ügye volt, amelyben ott van az isteni vállalás is. Az ő magatartásuk példa számunkra abban is, hogyan álljunk

ki a hitünkért a hétköznapiakban. Egy híres mondás szerint: amire nézünk, azzá leszünk. Ha a figyelmünket Isten felé fordítjuk, talán egyre jobban ott lesz bennünk Jézus lenyomata. S ha a tekintetünket az aradi vértanúkra irányítjuk, akkor valami biztosan átjön és átélhetővé válik belőlük. Nem köszöbök ők, Kazinczy Lajossal is lehet azonosulni. Bohém, könnyelmű fiatalemberként kezdte, és innen jutott el egészen a vértanúságig. Aztán pedig megtörtént vele a legrosszabb, ami egy hőssel megeshet: elfelejtették. Bárki megkérdőzhetné: miért érte meg akkor mégis? Kinek hordozta az üzenetét? A legfontosabb, hogy magának. Ő hű maradt önmagához. Ez is minta számunkra. Példa, ami megmutatja, hogyan tudunk hűségesek maradni ahhoz az értékrendhez, aminek a megvalósítását vállaltuk.

Bodnár Dániel
Fotó: Lambert Attila

EGER 91.8 MHz | MISKOLC 95.1 MHz | TOKAJ 101.8 MHz
SÁTORALJAUJHELY 90.6 MHz | GYÖNGYÖS 102.2 MHz
ENCSE 95.4 MHz | HATVAN 94.0 MHz | TÖRÖKSZENTMIKLÓS 96.4 MHz

SZENT
István
RÁDIÓ

szentistvanradio.hu

1% KÖSZÖNJÜK,
HA SEGÍT BENNÜNKET!

ADÓSZÁMUNK: 18183674-1-42
ORSZÁGOS KATOLIKUS RÁDIÓ ALAPÍTVÁNY

MAGYAR
KATOLIKUS
RÁDIÓ
katolikusradio.hu

Csak ámul és bámul az ember Hieronymus Bosch képei láttán! Örület, ahogyan ez az ember festett; mai szóhasználatnál erre szoktuk mondani, hogy „eszmeletlen”. Egy régi barátomról tudom, hogy nagy Bosch-rajongó. Megértem, hiszen egyszerűen fantasztikus, amit ez a németalföldi mester alkotott az élete során: minden művével meglep bennünket. De szeretni – azt azért nehéz. Képi világa sokkáló, félelmetes; apró kis figurái, melyek sűrűn benépesítik vásznait vagy tölgyfa tábláit, sokszor visszataszító, sőt bűnös dolgokat művelnek. Alkotásain Bosch láthatóan az élet végső kérdéseire igyekeznek választ találni valami módon. Ezért jelenik meg nála oly sokszor az utolsó ítélet, a menny vagy a pokol témaköre. Mindenféle alakok, emberek, állatok, különféle tárgyak, kések, deformált tojások, torz madarak, embereket zabáló, nagy méretű halak és más fantázialények tűnnek fel a képein. A csúcspont mindenképpen a *Földi gyönyörök kertje* című triptichonja, amely nyitott állapotában több mint két méter széles. A mű eredetije nem látható a mostani kiállításon, azt nem kaphattuk meg a madridi Prado Múzeumtól. Vannak a világ képtárainak olyan festményei, melyeket szinte sohasem, vagy csak különleges esetben adnak kölcsön kiállításokra, mert annyira féltik őket. Ilyenek például Piero della Francesca vagy Vermeer van Delf alkotásai is, hogy csak két alkotót említsünk.

Hieronymus Bosch (1450 körül – 1516) kiállításán a Szépművészeti Múzeum a németalföldi mester fennmaradt teljes festői életművének közel felét mutatja be az érdeklődő közönségnek. Tíz saját kezű festményét csodálhatjuk meg, köztük a brugge-i *Utolsó ítélet*-triptichont, a *Bolondok hajóját*, a *Királyok imádását*, a *Szent János Patmosz szigetét* és az *Ecce homót*. A nagyívű tárlat nemcsak Boschról szól. Bemutatja a kort is, amelyben az alkotó élt – össze-

sen kilencven műalkotással találkozhat a közönség a városligeti múzeum termeiben.

A különböző kiállításokhoz kapcsolódóan már többször írtunk arról, hogy egy-egy ilyen tárlat a tanulók számára akár feltűnő iskolai órával is felér. A képek és a magyarázó szövegek révén rengeteg benyomást és ismeretet szerezhetnek a diákok az adott

Menny és pokol között

Hieronymus Bosch rejtélyes világa

korszakról, országról és a művészről, akinek a kiállítást szentelték. Az eligazodásban nagy segítség lehet a művészetpedagógusok hozzáértő tárlatvezetése.

Felmerülhet a kérdés: vajon miért maradt hátra ilyen kevés kép ettől a már életében is rendkívül sikeres művésztől? A választ pontosan nem tudjuk. Azt viszont igen, hogy elsősorban kisebb magánmegrendelőknek festett. Mint láthatjuk, képei, melyek többségükben vallásos témájúak, méretüknél fogva inkább kisebb magánképekké váltak, nem nagy templomok számára készültek. A mester halála után jó időre feledésbe merültek alkotásai, sőt a neve is. Ennek oka talán az is lehetett, hogy festményei a nagyközönség számára nem voltak elérhetőek. A 20. század elején a szürrealisták fedezték fel újra Bosch műveit, akkor szinte beborzolt a köztudatba rendkívül izgalmas festői életműve.

„Hieronymus Bosch alkotásainak egyediségét művészetének kommentátorai elsősorban rémisztő túlvilági ábrázolásaiban látták. Kivételes tehetségével hátborzongató közelségbe hozta a földöntúli világot, moralizáló művein pedig éleslátó humorral és megrázó kifejezőerővel ábrázolta az emberi természet gyarlását és a földi halandók hibás döntéseit. Szakrális témájú festményein rendszeresen megjelenítette a mindenütt lappangó gonoszt. Alapvetően pesszimista világnézetének középpontjában az állt, hogy miként került a gonosz a világba, és hogyan befolyásolja az emberi létezést és a cselekedeteket. Művészetének csodálói újra és újra felteszik a kérdést: honnan és miből eredeztethető ez a különös világ? Ma, több mint ötszáz év távlatából, Bosch festményeinek bizonyos részletei továbbra is nyugtalanítóan megfeszítően jelennek meg. Művei valódi értelme akkor tárulhat fel számunkra, ha ismerjük azokat a képi és írott forrásokat, amelyek befolyásolták művei gondolatosságát és megformálását. Kiállításunk ezért Bosch életművének kiemelkedő munkáit a mester művészi forrásainak kontextusában mutatja be” – olvashatjuk ezt a remek elemzést a falra helyezett magyarázó szövegek között.

Hieronymus Bosch 1450 körül született a németalföldi 's-Hertogenbosch-ban. Bár szülővárosa távol esett a jelentős mű-

vészeti központoktól, a jómódú kereskedővárosban élénk kulturális élet folyt. Bosch az aacheni származású van Aken festőcsalád sarja volt. Nem sokat lehet tudni az életéről, de annyi bizonyos, hogy már a dédapja is festő volt, ahogy a nagypapa, az apja, a nagybátyjai és az összes fiútestvére is. Valószínűleg apja műhelyében tanulta meg a festőművészet alapjait. 1480 körül megnősül, felesége a vagyonos családból származó Aleid van de Meervenne lesz. Házassága révén jelentős kapcsolatokhoz és megbízásokhoz jut, idővel a város leggazdagabb polgárai közé emelkedik. 1488-ban, újév napján felvételt nyert a Miasszonyunk testvérület felesküdtött tagjainak szűk körébe. Ily módon kapcsolatba lépett városa és a Burgundi Hercegség legelőkelőbb köreivel, jövőbeli megbízóival. Hieronymus Bosch 1516-ban halt meg, valószínűleg az 1516–1517-ben terjedő, lázzal járó fertőző betegségben. Augusztus 9-én elismert művészhez méltó, ünnepélyes szertartással és szentmisével búcsúztatták. Feltehetően a Szent János-templom északi oldalán lévő sírkertben temették el.

A kiállításon az alkotó megnevezésénél sok helyen ezt olvashatjuk: *Hieronymus Bosch követője*. Ezek a képek hiteltel másolatoknak számítanak. A *Földi gyönyörök kertje* másolata 1550-1560 között készült. Kvalitását és állapotát tekintve ez a táblakép magasan kiemelkedik a Bosch-triptichon középképéről készült 16. századi festménymásolatok közül. Részletező kivitelezé-

se és harmonikus színvilága alapján bizonyos, hogy a fennmaradt táblaképkópiák között ezt az egyik legkorábbi másolatot egy rendkívül jól képzett mester készítette.

A kiállítás másik legfontosabb darabja az *Utolsó ítélet* című triptichon, 1515-ből. A középső táblán Krisztust mint ítélőbírót és Megváltót látjuk, harsonázó angyalokkal és szentekkel körülveve. Az alatta elterülő táj nagy részét és a jobb oldali szárny képét pokolbéli büntetések és szörnyek változatos ábrázolásai töltik ki. A kínzóeszközként megjelenített hangszerek Bosch képi nyelvzetében a zene által közvetített érzelmi örömök büntetéseként értelmezhetők. A középkép jobb oldali zónájában feltűnő harang és a kés Bosch fémiparáról híres szülővárosára, 's-Hertogenbosch-ra utalhat.

Bosch a képzőművészet történetében ugyan sok szempontból egyedülálló, de nem teljesen előzmények nélkül való. Ezt is mutatják a kiállítás rendezői. A mester képein látható szimbólumok sem kizárólag az ő leleményei. Ne felejtjük el, hogy ebben az időben terjedt el a könyvnyomtatás Gutenberg, a mainzi aranyműves találmányának köszönhetően. Az egyik tárlóban lát-

hatjuk a Tondal lovag túlvilági látomásait elbeszélő művészi színvonalú kódexet. Ennek a könyvnek a holland nyelvű kiadását Bosch is ismerhette. Az 1475 körül készült kéziratos feldolgozás illusztrációit a burgundi hercegek körében nagyra becsült Simon Marmion festette, akinek sötét tónusú pokoljelenetei és pasztelles színvilágú paradicsomi látomásai egyaránt kapcsolatba hozhatók Bosch alkotásaival.

„Képzeljünk el egy hosszú és széles mezőt, amely teljesen terméketlen, kiégett, kiszáradt, mely árkokkal és keskeny vajatokkal teli, amelyekből árad a kénzagú füst. (...) Rémes varangyok lapulnak mindenfelé; sárkányok, csúszómászók nyalják, csóválják és tépik szét a szerencsétlen bűnösöket” – olvasható egy rémes látomás leírása Karthauzi Dénes *A végső dolgokról* című, 1486-ból származó művében.

A kiállítás kuriózuma az a hatalmas falikárpit (gobelin), amit egy brüsszeli kárpitszővőműhelyben készítettek 1550 és 1560 között. Témája a *Földi gyönyörök kertje*; itt építészeti környezetben láthatjuk Bosch híres festményét. A szövés technikából adódóan tükörfordítottan jelenik meg ezt a

páratlan alkotás.

A kiállításon egy vászonkép is szerepel ebben a témában, szintén *Földi gyönyörök kertje* címmel. Ezt az alkotást, mely erősen töredékes formában tartalmazza a triptichon középső táblájának motívumait, a Szépművészeti Múzeum egyik alapítója, Pulszky Károly vásárolta 1894-ben, Velencében. Vásznonra készült – míg a többi másolat fatáblára –, valószínűleg feltekerve tárolhatták, azért van ilyen rossz állapotban.

A termeket járva találkozhatunk Bosch rajzaival is. Az egyik, amely a *Pokolbéli táj* címet viseli, vázlatos motívumokat fedezhetünk fel, olyanokat, mint

amiket a festményein láthatunk. A rajz középpontjában egy halfejű óriás látható. Fején szegecselt korong, fölötte pedig egy tölcserből kilógó nagy harang, melyet emberi alakokkal kongatnak. A tollrajzon emellett mindenféle más elképesztő szurreális furcsaságot is láthatunk.

Annyi mindenről beszélhetnénk még! Mesébe illő a *Szent Kristóf a gyermek Jézussal* vagy a *Keresztelő Szent János a pusztában* című kép is. De nem szabadna megfeledkeznünk a *Túlvilági látomások* című, két képből álló alkotásáról

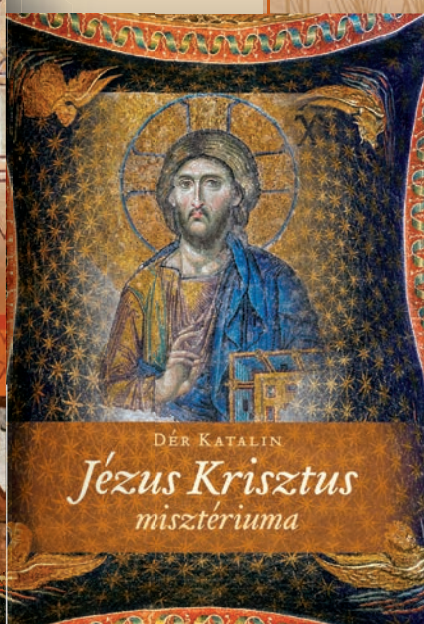
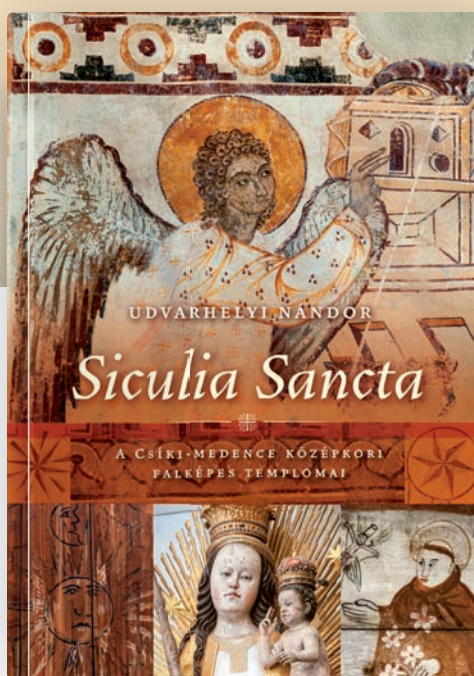
sem. Az egyikben egy körkörös fényalagutat láthatunk, melyben a megváltottak eltűnnek. Annak a középkori hiedelemnek a képi megjelenítése ez, mely szerint a Földet égi szférák veszik körül, s ezek közül a legmagasabban trónol az Isten.

A nagyszabású tárlat utolsó termében, mint afféle moziteremben, egy kivetítőn újra megcsodálhatjuk Bosch képeit, ezúttal részleteikben, nagy felbontásban. Így egészen közel kerülhetnek a nézőkhöz az eredeti festményeken látható apró, de fontos részletek.

(A kiállítás a Szépművészeti Múzeumban július 17-éig látogatható.)

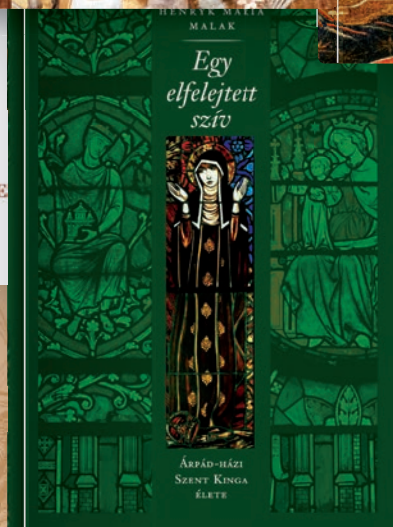
Szöveg és kép: Mészáros Ákos

Várjuk Önt is a KAIROSZ KIADÓ pavilonjánál a Szent István Könyvhéten május 16–20. között a Ferenciek terén! Újdonságainkat megrendelheti honlapunkon (kairosz.hu), e-mailen (kairosz@hu.inter.net) vagy telefonon (+361 796-7238). Személyesen vásárolhat könyvesboltunkban (Bp. Apály u. 2/D.) minden hétköznap 9–14 óra között.

Galuska Tünde

A PÁLOSOK ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGE
BUDAPEST ÉS KÖRNYÉKE

A JÓ KÖNYV SZOLGÁLAT!

www.kairosz.hu